

CON NGƯỜI NỔI LOẠN TRONG TÁC PHẨM CỦA LINDA LÊ NHÌN TỪ TRƯỜNG PHÁI PHÊ BÌNH XÃ HỘI HỌC

TRẦN THỊ THƠM*

TÓM TẮT

Soi chiếu từ cái nhìn phê bình xã hội học, kiểu nhân vật nổi loạn trong tác phẩm của Linda Lê đã giúp người đọc thấu hiểu kinh nghiệm tha nhân¹ sâu sắc: Sự nổi loạn có căn nguyên từ những điều phi lí; là phương cách tìm lại niềm tin bị đổ vỡ; là sự chống đối, hạ bệ và khát khao đổi mới; là cuộc hành trình truy tìm bản thể; là cách đoạn tuyệt cuộc sống vô nghĩa và tìm đến sự giải thoát bằng mọi giá.

Từ khóa: con người nổi loạn, phê bình xã hội học, Linda Lê.

ABSTRACT

Rebels in Linda Le's works from the perspective of the sociological criticism

From the perspective of critical sociology, such a kind of rebels in Linda Le's works has helped readers penetrate her experience of deeply comprehending others: Rebellion originates from unreasonable things; it is the way of regaining broken belief, the objection, the elimination, the thirst for change the journey to find oneself, the farewell to a meaningless life and the reach for a release at any cost.

Keywords: rebellion, sociological criticism, Linda Le.

1. Đặt vấn đề

Louis de Bonald đã khẳng định: “La littérature est l’expression de la Société” (Văn học là sự biểu hiện xã hội)². Viết văn và làm nghệ thuật là một cách để khám phá và để biểu hiện tính xã hội – lịch sử, cũng như để nhận thức sự tái diễn và đổi mới của đời sống và thân phận con người. Điều này được thể hiện rất rõ trong những trang văn của Linda Lê³ – một nhà văn gốc Việt nổi tiếng trong dòng văn học đương đại ở Pháp hiện nay. Những góc khuất u tối của tâm lí con người, những số phận bi thảm luôn cuốn hút bút lực của cô. Thế nên, đằng sau giọng văn tưởng chừng rất lạnh lùng và sắc “như một mũi khoan sâu” của cô,

người đọc vẫn cảm nhận được một trái tim ấm áp và bao dung, vẫn thấy một cái nhìn đau đáu và ám ảnh về kiếp nhân sinh.

Trong quá trình nghiên cứu các tác phẩm của Linda Lê như *Voix (Tiếng nói)*, *Les Dits d’un Idiot (Lời tên khùng)*..., đặc biệt là tiểu thuyết *Calomnies (Vu khống)* và tập truyện ngắn *Autres jeux avec le feu (Lại chơi với lửa)*, chúng tôi bị ám ảnh bởi một kiểu nhân vật hiện hữu khá nhiều trong các tác phẩm của cô, đó chính là nhân vật nổi loạn. Nhân vật nổi loạn ẩn chứa một chiều sâu ý nghĩa tư tưởng và quan niệm của Linda Lê về con người, về cuộc đời. Đến với con người nổi loạn trong từng trang văn của cô cũng là cách để người đọc thấu hiểu kinh nghiệm tha nhân sâu sắc nơi nữ văn sĩ tài danh này.

* HVCH, Trường Đại học KHXH&NV ĐHQG TP HCM

2. Linda Lê và tâm tình kẻ nổi loạn

“Nổi loạn” là khái niệm chúng tôi sử dụng để gọi tên một kiểu nhân vật, đúng hơn là một hiện tượng nổi bật trong tác phẩm của Linda Lê. Đó là những con người không làm theo một quy chuẩn nhất định, đi ngược lại với truyền thống vốn được xem là chuẩn mực. Họ không muốn hòa nhập mà muốn quay lưng với xã hội, đối kháng thậm chí là hạ bệ, lật đổ những giá trị trước nay được tôn thờ.

Con người ngày càng bị cuốn vào thế giới của hiện thực đầy biến động phức tạp và buộc phải đối diện với khuôn mặt vừa bi, vừa hài của cái thời đại giống như S. Kierkegaard đã chỉ ra: “*Bi, vì nó đang đi tới chỗ hủy diệt, còn hài, vì nó vẫn cứ đang còn đó*” [3]. Vì vậy, con người rơi vào tâm thế muốn chối bỏ hiện tại, họ lạc lõng trước cuộc sống với những suy nghĩ không đồng nhất luôn giằng co tranh đấu trong chính bản thân mình. Họ trở thành những con người nổi loạn, những con người cô đơn, những con người ở bên lề và không tương thích với xã hội. Chính vì vậy mà P. Claudel đã cho rằng sự uất ức của cá nhân bị đời bỏ quên là một trạng thái tâm hồn cần thiết: “Sự nổi loạn là tâm tình rất tự nhiên, chúng ta có thể nói là một tâm tình chính đáng. Chúng ta ai ai cũng biết rằng con người phải được nói cái gì để tự bào chữa”⁴

Do đó không nên nhìn nhận con người nổi loạn như một hiện tượng tiêu cực mà cần phải nhìn nhận một cách thấu đáo để nắm rõ bản chất thật đằng sau sự nổi loạn ấy. Bởi khi nổi loạn tức là con người quay lưng lại với những giá trị vốn được xem là truyền thống và điều đó

cũng có nghĩa là con người sẵn sàng phủ nhận sự giả dối và ích kỉ làm bóp nghẹt sự sống của họ bấy lâu. Khi con người nổi loạn tức là họ hoài nghi và cũng có nghĩa là con người đang khát khao được tin tưởng. Khi con người nổi loạn tức là họ tự cô lập mình và điều đó cũng có nghĩa là con người đang cần được sẻ chia. Phải chăng đó cũng chính là một hành trình tìm kiếm như một sự truy tìm bản thể để thể hiện khát vọng vươn đến một điều gì đó mới mẻ, chân thành hơn, tốt đẹp và vĩnh hằng. Con người nổi loạn trong tác phẩm của Linda Lê với tất cả biểu hiện của nó, trong một chừng mực nhất định, đã làm xuất hiện những vấn đề mới, đặt ra những câu hỏi mới làm lay động lịch sử và xã hội.

3. Con người nổi loạn trong tác phẩm của Linda Lê

3.1. Nổi loạn – căn nguyên từ những điều phi lí

Phi lí này sinh từ sự bất hòa hợp giữa khát vọng của lí tính muốn tìm hiểu thế giới với cái thực tại u tối khó hiểu của thế giới đó, tức là tuyệt giao giữa khát vọng lí tính với thực tại u tối. Bất lực và nảy sinh nổi loạn.

Dostoevski đã khẳng định: “*Thế giới được dựa trên những điều phi lí, và không biết chuyện gì sẽ xảy ra nếu không có những điều phi lí ấy*” [2]. Linda Lê cũng bị thu hút bởi sự phi lí khi cô “luôn bị thu hút bởi những nhân vật thần bí, bởi lời nói của họ vừa phát sinh từ sự quy phục Thượng Đế lẫn đầy loạn tuyệt đối, và sự chú tâm của họ trước điều hèn hạ”... [1].

Nhà bác học La Mã Tertullianus

(155 – 220) đã có một câu nói nổi tiếng: “Tôi tin vì nó phi lí”⁵. Camus thì không ngần ngại cho rằng thế giới là sự tổng hợp của những phi lí. Cảm giác phi lí thường xuyên xuất hiện mỗi khi con người không giải thích được chính mình và thế giới xung quanh. Theo Camus, phi lí là sự liên hệ duy nhất giữa con người và thế giới, chỉ tiêu vong khi con người mất đi. Ông từng viết: “Tôi rút từ sự phi lí ba hậu quả: nổi loạn, tự do và nhiệt tình của tôi”⁶. Vì thế, cái phi lí và sự nổi loạn luôn xoay vần trong sáng tác của ông, tiêu biểu nhất là tiểu thuyết *Người xa lạ* với nhân vật Meursault – một kẻ xa lạ giữa xã hội phương Tây, vừa bị xã hội khước từ, lại vừa khước từ xã hội với những thói quen, định kiến đang dần giết chết sự tự do của con người. Nơi đây, người đọc bị va đập trong sự cô đơn đến lạc lõng của con người giữa xã hội hiện đại ngổn ngang và dư thừa các phương tiện giao tiếp. Nhưng khác với Camus, nhân vật nổi loạn của Linda Lê không chống lại cái phi lí bằng cách quay lưng với nó, mà quyết liệt hơn, không chịu bỏ cuộc trong im lặng, cô đã để cho các nhân vật của mình vùng vẫy để tự khám phá cái phi lí với khát vọng tìm hiểu tại sao nó lại như vậy. Ở điểm này, Linda Lê giống với Frank Kafka, hiện thực không được bê y nguyên vào tác phẩm mà được “bóp méo”, huyền thoại hóa, li kì hóa. Dõi theo những hành động của Brion trong truyện ngắn *Con mắt Brion*, một cậu bé mắc căn bệnh nhãn khoa kì lạ: nhìn mọi thứ bằng con mắt màu hồng. Tất cả các bác sĩ nổi tiếng cũng không thể chữa khỏi căn bệnh này cho cậu. Khi

xã hội đầy những biến động phức tạp, thứ biến động mà khiến Linda Lê cảm thấy gần như ở trong tình trạng bị chúng trấn áp đến nghẹt thở tới mức có lúc cô ngưng không đọc báo hàng ngày, không nghe tin tức trên đài nữa thì chứng bệnh của Brion có thể được xem như là một “ân huệ” của Chúa. Bởi lẽ, khi nhìn đời bằng con mắt màu hồng, người ta sẽ thấy mọi thứ trên đời thật tốt đẹp và bình yên. Khi nhìn đời bằng con mắt màu hồng, người ta sẽ không bị bào mòn trong khổ đau, bất hạnh; không bị đè bẹp vì những ngang trái bất công. Khi nhìn đời bằng con mắt màu hồng, người ta sẽ không còn cảm giác hoang loạn, bất an và cũng chẳng thấy lo sợ trước những biến cố của thời cuộc... Thế nhưng, Linda Lê đã để nhân vật của mình vật vã trong “ân huệ” ấy. Brion không thể chịu nổi thứ bệnh mà cậu cho là “quái ác” chứ hoàn toàn không phải là ân huệ như người ta nghĩ. Kể từ đó, Brion chỉ chực gieo hạt độc để gạt những đắng cay. Cậu tự tìm cách chữa trị thay vì chấp nhận nó, hưởng thụ niềm hạnh phúc an bình mà nó mang lại. Điều mà Lê muốn sẻ chia trong nhân vật li kì này là gì? Phải chăng, đằng sau những hành động “phi nhân” của một cậu bé có vẻ ngoài thánh thiện ấy là một sự nổi loạn đầy nhân bản trong hành trình kiếm tìm tình người bị đánh mất. Ở đó, anh ta không muốn mình là một AQ thứ hai. Anh ta càng không muốn trái tim mình vô cảm: Không có sự ghê sợ trước những tội ác; không có sự ân hận trước những lỗi lầm. Và thế là Brion phải trả giá bằng chính mạng sống mình để kết thúc bi kịch. Cái kết của câu chuyện tự dung làm

ta liên tưởng đến cái kết xót xa trong truyện ngắn *Chí Phèo* khi Nam Cao để nhân vật của mình phải chết mới mong thoát khỏi lốt quỷ dữ của làng Vũ Đại và trở về với kiếp người lương thiện. Song, bi kịch cuộc đời phải chăng vẫn còn nguyên đó một cách oái oăm, phi lí: Khi Chí Phèo kết thúc mạng sống thì lại có một “Chí Phèo con” xuất hiện, Brion chết đi thì một phiên bản Brion mang tên Nola, người vợ mắc căn bệnh nhìn đời bằng con mắt màu hồng như chính anh ta lại bắt đầu lộ diện? Con người đã bị ghim chặt vào bi kịch cuộc đời như một cái án chung thân. Chừng nào cái phi lí còn tồn tại thì chừng đó con người vẫn phải đối mặt với bi kịch. Phi lí và sự nổi loạn luôn song hành cũng là vì thế.

3.2. *Nổi loạn – phương cách tìm lại niềm tin bị đổ vỡ*

Nổi loạn còn là cách thể hiện của sự mất niềm tin, bị đổ vỡ niềm tin.

Mỗi cá nhân trong cuộc sống đều là nạn nhân của thời cuộc. Sự đổ vỡ, mất mát có thể làm cho người ta mất niềm tin và sụp đổ lí tưởng. Cũng dễ hiểu thôi, thời đại của hoài nghi sẽ sản sinh ra những con người chỉ biết ngờ vực. Bởi với họ, không còn ai, không còn cái gì xứng đáng để tôn vinh hay ngưỡng mộ. Ngay cả đến Chúa Trời họ cũng chẳng chịu quy phục, mà còn khước từ, thậm chí còn kết tội, còn xúc phạm Đấng tối cao ấy. Chỉ trong chưa đầy mười trang, tiểu thuyết *Tiếng nói* của Linda Lê đã có trọn mười lần nhân vật của cô mất niềm tin vào Đấng cứu rỗi nhân loại ấy khi họ bị phớt lờ, bị bỏ quên trên đồng đời đồ nát mà không thấy bàn tay an ủi của

Chúa Trời: “*Ôi lũ chim non thảm thương từ trên tổ rơi xuống, sáng nay bà cũng từ trên giường rơi xuống, chân mền bay lên không, nhưng bà vẫn không thấy Đức Chúa đi qua*”. Nếu như trước đây, con người luôn lấy Chúa làm điểm tựa, là Đấng sáng thế, thì nay họ lại biến Chúa thành kẻ thù: “*Sự sáng thế là khiếm khuyết, tình yêu là không thể được, Đức Chúa là kẻ thù tuyệt hay của con người*” [3; tr.16]. Trong tiếng nói của những thân phận người điên, không ít những lời nhạo báng Chúa: “*Chúa đã đầu độc không khí*”, “*Đức Chúa Ki-tô đã gia nhập FBI*”, “*như đời ta cắt thành từng lát, nhưng một lát đời là cái quái gì? Một mẫu nhỏ thịt da hồng hén trên cái đĩa của Đức Chúa, kẻ cũng chưa muốn ném thử*”. Đỉnh điểm là sự xúc phạm không thương tiếc Đấng tối cao, từng là niềm tin cứu rỗi linh hồn con người: “*Nếu Đức Chúa tới thăm tôi, tôi sẽ khắc nhổ vào cái bản mặt của Chúa*”, “*Nếu đêm nay Chúa tới thăm ta, ta sẽ nhảy xổ tới bóp cổ Chúa*”. Những câu nói ấy cứ nhắc đi nhắc lại như những điệp khúc đắng cay, chát chúa. Điều đó cũng có nghĩa như một lời cảnh báo: giờ đây không còn Chúa nữa, không có động lực nào để vượt qua, không còn gì để hướng tới, không có gốc rễ nào để bám víu, cậy trông. Chỉ còn một cách để nhận biết mình còn tồn tại: Nổi loạn. Giống như các nhân vật của mình, Linda Lê cũng trải đời trong sự thiếu vắng Thượng đế, cô nói: “*Tôi không tin Thượng đế. Thuyết thần bí là một cách để phục hồi, lật ngược, vắn bẻ một điều gì với ý thức phạm tội*” [1].

Tiểu thuyết *Vu khống* xuất hiện

không ít những kẻ nổi loạn với căn nguyên là sự mất niềm tin như thế. Bắt đầu là người cậu bị dán nhãn điên và tiếp nối là cô cháu gái nhà văn. Người cậu nhận ra rằng, sớm mất lòng tin đã là vũ khí tự vệ của con bé, chứng bệnh nó cậy đến để chống chọi với chứng bệnh ham sống của mẹ nó. Nó đã như người đói tự nguyện nhịn ăn vì: “*Bản năng nó ngờ vực cuộc đời, một thời gian dài với những tiếp xúc với thế giới bên ngoài khiến nó ngột ngạt tê liệt... Nó phải tự xiềng xích mới mong giữ mình vẹn toàn*” [6; tr.172].

Đối với họ, cuộc sống là những thất vọng, hiện tại là giả trá, tương lai chẳng khác nào “*như lớp sương mù chẳng bao giờ tan biến*” [3; tr.219]. Con người chỉ là những cái máy vô tri vô giác vật vờ, mọi tình cảm đều đã chết trong khô cứng. Tiểu thuyết đậm tính triết học *Buồn nôn* của Jean Paul Sartre cũng khá gần gũi với nhân vật trong tác phẩm của Linda Lê. Nhân vật chính, Antoine Roquentin, với những cơn buồn nôn muốn phủ nhận tất cả những điều tầm thường, giả dối trong cuộc sống hàng ngày, điều này chẳng khác nào cái cách lựa chọn đầy mỉa mai của cô nhà văn trong *Vu không*: “*Hoặc là cuộc đời ghê tởm nhóp nhép, hoặc là một cuộc đời khác, một cuộc đời tự do, một cuộc đời như nó khát khao chứ không phải như thói thường – và như thế, đến điên dại chỉ còn một bước*” [6; tr.173].

Phải chăng con người biến thành kẻ nổi loạn khi họ bị rơi vào tình trạng sụp đổ niềm tin, từ niềm tin vào những mô thức có sẵn đến niềm tin vào những điều được xem là đúng đắn trước nay. Đối với họ, tất cả đều lung lay, không có gì là giá

trị, không có gì là chuẩn mực. Khắp nơi dâng lên những bất tín, dối gian, đầu đầu cũng tràn ngập hận thù, căm ghét. Vì vậy trong họ nảy sinh những ám ảnh hoang tưởng. Họ cười nhạo, đả kích hoặc đứng đưng với sự đời, tách ra khỏi cách hành xử chính thống để “chơi ngông” với thiên hạ. Điều đặc biệt là họ xem cuộc sống là một cuộc chơi và cái chết cũng chẳng còn đáng sợ nữa. Và như một quy luật, sự nổi loạn càng mạnh mẽ hơn, gay gắt hơn.

3.3. *Nổi loạn – chống đối, hạ bệ và khát khao đổi mới*

Nổi loạn là không theo một lẽ thói, không theo một cái chuẩn cố hữu đã trở thành nền tảng đạo đức bấy lâu: “*Cô cúi đầu làm bộ tuân phục, nhưng bên trong cô chỉ là đòi bại, bởi cô từ khước nếp sống lành mạnh, từ khước những tư tưởng lành mạnh, những tình cảm lành mạnh*” [6; tr.125-126].

Sự lành mạnh đó thực chất cũng chỉ là những cái mặt nạ bắt người ta dán chặt mình vào trong những mẫu mực, những cung cách, những kiểu sống giả nhân giả nghĩa mà thôi. Gắn mình trong những chiếc mặt nạ ấy là con người chấp nhận bị nhấn chìm cái tôi cá nhân đầy khát khao, chấp nhận bị bóp nghẹt niềm đam mê tự do đầy nhân bản. Trong *Kẻ xa lạ*, anh chàng Meursault nổi loạn bởi muốn tỏ ra đối lập với lối sống bầy đàn của phần còn lại nơi xã hội, cũng giống như người cậu trong *Vu không* trở thành kẻ vô thừa nhận, trở thành kẻ điên, một mình một cõi vì không thể tồn tại trong cái gia đình đầy dối trá và cũng vì không chịu sự che chở độc hại của gia đình.

Nổi loạn là hình thức chống đối, hạ

bê, là cách mà nhân vật của Linda Lê khước từ con đường nhỏ hẹp tầm thường để dẫn thân với con đường thênh thang tràn nhựa sống. Trong suốt cuộc hành trình ấy, con người phải đối mặt với lắm sự trái ngang, bị đẩy vào tận cùng của sự cô lập, cách biệt với cuộc đời, thế nhưng họ vẫn quyết đi đến cuối con đường. Người cậu trong *Vu không* dám “*phá vỡ cái trật tự ti tiện đã tạo dựng*” của truyền thống gia đình khi nảy sinh mối tình với em gái. Cậu bị ném vào nhà thương điên vùng Corrèze trên một mảnh đất hoàn toàn xa lạ với những kẻ nói bằng thứ tiếng mà cậu không hiểu. Đó là cách gia đình “tống khứ” cậu khi vừa kịp dán mác người điên trong hồ sơ bệnh án của cậu. Lẽ dĩ nhiên, khi đã bị dán cái mác ấy, cậu không thể làm người bình thường và sống như người bình thường được nữa. Cậu bị chôn vùi trong thế giới của những kẻ bất thường như người ta đã từng chôn vùi cô, mối tình đời cậu. Đây là sự lựa chọn của cô và của cậu: “*Giữa đối trá và cái chết, cô đã chọn cái chết. Giữa đối trá và điên dại cậu đã chọn điên dại*” [6; tr.119].

Nổi loạn trong tác phẩm của Linda Lê còn là sự chống đối, là hành động không tuân phục lẽ luật. Cô cháu gái nhà văn trong *Vu không* “*muốn tạo nên một cái gì đó từ sự điên dại của nó*” [6; tr.144] nên sẵn sàng “*đoạn tuyệt với truyền thống gia đình*”. Sự nổi loạn của cô cũng đồng nghĩa với khao khát kiếm tìm cái mới, khao khát muốn cắt đứt, muốn vượt thoát ra khỏi những chuẩn mực truyền thống. Vì sao ư? Vì trong con mắt của kẻ nổi loạn ấy thì đó chỉ là những thứ thói rữa sặc mùi tiền, mùi

vàng, mùi hột xoàn, đầu độc tinh thần của con người nên “*con bé không chịu để người ta đeo chuyền vàng lên cổ, tròng hột xoàn vào ngón tay*” [6; tr.106]. Hành động chống đối gia đình, không tuân phục lẽ luật ấy của kẻ nổi loạn đáng trọng lắm chứ.

Cự tuyệt truyền thống, cự tuyệt gia đình và đem chính nỗi đau của mình ra để mổ xẻ, để giải phẫu, để thử nghiệm, đó chính là cách mà nhân vật của Linda Lê sống thật nhất với cuộc đời. Thiết nghĩ đó không phải là sự nổi loạn, đó không phải là sự chống đối ngược ngạo mà là một hành động dũng cảm và thành thực nhất mà con người nên có và cần có.

3.4. *Nổi loạn – cuộc hành trình truy tìm bản thể*

Trong tác phẩm của Linda Lê, sự nổi loạn còn là hành trình đi tìm bản thể trong những điều ngược ngạo của con người. Ở đó, họ được tung hoành với niềm vui phá phách, niềm vui tung hê mọi thứ, niềm vui được tận tay lột trần những bộ mặt nạ bấy lâu dán chặt vào con người. Họ không bao giờ để mình bị níu giữ bởi những nghĩa vụ, bổn phận, trách nhiệm. Họ thả mình rơi tự do và làm theo những điều mà con tim mình mách bảo. Chính vì vậy, tất cả những hành động của con người nổi loạn đều mang biểu hiện không bình thường dưới cái nhìn của những người bình thường. Cô gái nhà văn trong *Vu không* là một trường hợp như thế. Trong suốt quá trình đi tìm người cha thật của cô, người cha Việt Nam mà mẹ cô coi khinh với đồng lương còm cõi, người cùng phe với cô, yêu nghệ thuật và nhân từ; hay đối với

người cha ngoại quốc, người tình tuyệt vời của mẹ cô, kẻ “*phát ra những lời sát nhân*”, “*những đám cháy do ông ta hạ lệnh ném bom*” xâm chiếm quê hương cô, đất nước cô, nhân vật cô gái nhà văn luôn làm người ta phải băn khoăn tự hỏi: điều gì thúc đẩy cô cứ tích lũy những hành động lập dị, bẻ cong số mạng, chỉ ham các tì tật? Điều gì khiến cô sống bằng những chối bỏ và nuôi mình bằng những phản bội? Chỉ có thể là khao khát đi đến tận cùng sự thật, chỉ có thể là đam mê được sống trong tình người; tình không dối trá, tình không thủ đoạn, xấu xa. Câu trả lời giản đơn biết mấy, vậy mà nhân vật của Lê phải ngụp lặn, phải đắm chìm trong vô số những đắng cay của chính cuộc đời mình và cả cuộc đời của những người cùng chung lẽ sống: “*Chính tám gương tôi thất bại cho nó đủ can đảm đi thám hiểm biên giới của sự lạnh mạnh tâm thần. Chính hồi ức tôi sụp đổ mười lăm năm trước khiến nó thả mình đắm chìm để dễ vọt lên trở lại.*” [6; tr.171].

Con người nổi loạn tự chuẩn bị cho mình một lối đi riêng như thế đó. Vậy nên giờ đây, đối với họ, sự sùng tín không còn linh thiêng nữa và pháp luật cũng chẳng còn là tối cao. Trong truyện ngắn *Con nhện*, người con trai giết chết mẹ như một hành động phản kháng trước những gì anh ta đã phải gánh chịu từ thuở ấu thơ... Hành động bị xã hội cho là “vô nhân” ấy có điểm khá giống với nhân vật Meursault trong *Kẻ xa lạ*. Meursault bị tòa án kết tội không phải vì anh ta giết người mà vì anh ta không hề có cảm giác hối hận hay thương xót mẹ khi mẹ mất,

thần nhiên khi tòa hỏi có ân hận gì không, có điều gì muốn nói không, anh ta trả lời “Không”. Tiếng “Không” nhẹ bẫng như sự thần nhiên của nhân vật xưng “Tôi” trong *Con nhện*, giết mẹ mà không có gì hối tiếc, thậm chí còn báo động và thách đố cảnh sát. Thế nhưng, từ trong chính thẳm sâu sự đau khổ, từ trong chính tận cùng nỗi ám ảnh tuổi thơ, nhân vật người con, kẻ giết mẹ mình kia lại có sự lí giải khiến nhân loại không khỏi chua xót, tình ngộ về hậu quả của sự thiếu hụt tình thân, thiếu hụt tình mẫu tử:

“Kẻ thành nhân nơi tôi muốn mình đã phạm cái tội giết người ấy như thể tôi đã tự tử qua mẹ tôi và chính do đó dần hòa với khuynh hướng nơi tôi tự bao giờ cứ mong tìm cái chết. Nhưng tôi vẫn là đứa trẻ kia, đứa trẻ ngồi dưới chân giường chờ được gọi lên sưởi ấm trong lòng mẹ, đứa trẻ ấy không chấp nhận rằng chờ đợi hão huyền đã hủy diệt các hoài vọng của nó. Bất kể những gì tôi biết, bất kể sự lạc lõng tôi đã sa vào do thiếu vắng mẹ, kẻ thù suốt đời tôi tôi vẫn chờ một lời an ủi, tôi không thôi hi vọng”.

Nổi loạn cũng là cách người ta tìm về với chính mình, dù có đau đớn, dù có phải tự gây thương tích cho bản thân: *Tôi phải gây thương tích cho mình, phải thấy máu tuôn chảy, nỗi đau phải cho tôi tìm thấy lại được tôi.*

Dữ dội hơn, quyết liệt hơn, nhân vật trong tác phẩm của Linda Lê nổi loạn để nhìn chân bản chất của cuộc đời, để phơi bày cuộc đời đúng nghĩa của nó, để lật tẩy, để lột trần tất cả mọi trạng thái mà nó vốn có và phải có: sự giả dối, xấu xa

bị che lấp bởi vẻ ngoài đẹp đẽ, thánh thiện. Linda Lê không ngần ngại để nhân vật của mình phản ứng hiện thực bằng cái ác, bằng những hành động nhuộm màu bạo lực đến kinh hoàng, rùng rợn. Cậu bé Brion trong *Con mắt Brion* đã gây ra hàng loạt tội ác khủng khiếp ngoài sự tưởng tượng của con người để thoát khỏi căn bệnh nhìn đời bằng con mắt màu hồng. Nhưng tất cả đều vô hiệu. Với cái kết cực sốc là Brion bị đâm chết dưới bàn tay người vợ mới cưới, người cũng mắc căn bệnh tương tự: nhìn đời bằng con mắt màu hồng, Linda Lê đã đẩy người đọc đến vô vàn những suy nghĩ, trăn trở, cật vấn chính bản thân và chính thời đại mà con người đang hiện hữu. Rồi cuộc, tại sao cuộc đời cứ phải luôn là màu hồng khi thực chất nó loang lổ những mảng đen xám xịt? Tại sao cứ phải khoác bộ dạng rỗng, phượng cao quý khi bên trong cũng có cả rạn, rết tằm thương? Tại sao cứ phải mang đôi cánh thiên thần khi trái tim cũng có chỗ cho loài quỷ dữ? Tại sao phải gồng mình cho thật hoàn hảo, cho thật mạnh mẽ khi sâu thẳm hồn ta cũng có những góc khuất đầy tối tăm, yếu đuối? *Con mắt Brion* chính là sự phản ứng, là cách nổi loạn của nhân vật với ý định bóc trần, lột sạch sự vật để trả nó về đúng với bản chất của nó. Phải chăng, đây cũng là một sự phản tỉnh mà Lê đặt ra đối với cuộc sống hiện tồn: Đừng nên né tránh sự thật, đừng nên tô hồng cái ác. Đó không phải là nhân đạo mà là vô nhân đạo. Đó không phải cách làm cho con người sống có lí tưởng mà là kĩ thuật làm như bản con người. Nó chỉ làm cho con người ta ngủ mê trong hoang tưởng,

mộng mị, xa rời thực tế và tự hài lòng với thực tại dù thực tại ấy thật tồi tệ, xấu xa. Điều quan trọng đối với xã hội hiện nay không phải là tô hồng, không phải là bóp méo sự thật mà phải nhìn đúng sự thật, chấp nhận mọi mặt của nó để tìm cách thay đổi, kiến tạo nó. Với ý nghĩa ấy, tác phẩm của Lê mang một giá trị hiện thực sâu sắc dù nó được thể hiện bằng những hành động nổi loạn của nhân vật.

3.5. *Nổi loạn – cách đoạn tuyệt với một cuộc sống vô nghĩa*

Nổi loạn còn là cách đoạn tuyệt với một cuộc sống vô nghĩa, một cuộc sống mà ở đó chỉ có vật chất, tiền tài danh vọng ngự trị, không có sự tồn tại, hay đúng hơn là không cho phép sự tồn tại của tinh thần, bởi “*Đầu óc không dùng để suy nghĩ, đọc sách, xem tranh, đầu óc chỉ dùng tính toán lời lãi, trộm cắp nơi này, bòn rút nơi kia*” [6]. Frédéric Nietzsche đã chua chát nhận ra rằng: “*Một con người lớn lao bị thúc đẩy, bị dồn ép, bị hành hạ cho đến khi người ấy co lại trong nỗi cô đơn của mình*” [9; tr.737]. Đây chính là bi kịch của cuộc đời. Thế nhưng, nhân vật của Linda Lê dù cho có bị dồn ép, hành hạ hay thậm chí bị ném vào một thế giới, một lãnh thổ khác: thế giới của những người điên, lãnh thổ của những kẻ cô độc thì ta vẫn thấy một sự vùng vẫy, quẫy đạp quyết liệt, một sự nổi loạn kiên cường bằng mọi giá. Mối tình của người cậu điên kia và người tình nương đời cậu bị “truy sát” bởi tình yêu là một khái niệm vĩnh viễn không có trong gia đình. Dầu vậy, họ vẫn: “*đứng sát bên nhau, tựa những người di dân bị ném đá xua đuổi... Họ lấy tâm nín quyết*

liệt che những vết thương của mình. Họ nhìn khắc nghiệt cái thế giới đã ném đá họ, từng xẻ họ. Họ nắm chặt tay, trông chờ đoàn xe tuyết đối sẽ đi xa khỏi cái thế giới nhưng nhúc, cùn gỏi này.” [6; tr.139]. Người ta nhìn thấy nơi họ tiềm ẩn một sức mạnh đến không ngờ, người ta nhận ra ở họ là những người “*vùng vẫy, lội ngược dòng, suýt ngạt thở và chết đuối, nhưng vẫn không thôi chống chọi, không để mình cho sóng dập vùi*”.

Oái oăm thay, kẻ dồn nén họ không phải ở đâu xa lạ, mà ở gần lắm, ngay trong chính gia đình họ, ngay trong chính những người thân cùng chung dòng máu. Người cậu của *Vu không* chấp nhận chọn mác điên để thoát khỏi cuộc sống ngập ngụa dối trá của gia đình; cô cháu gái nhà văn của anh ta cũng can đảm cắt đứt mọi liên hệ với tổ ấm, nơi luôn lấy vàng bạc và quyền lực làm thước đo giá trị con người. Cô sẵn sàng chấp nhận chỉ còn là một thân xác bị chặt hết chân tay, cô sẵn sàng chấp nhận tiến lên một mình để tổng khởi cơ thể mọi vi trùng, cọ sạch linh hồn, lọc tẩy những thể dịch đặng chất trong đầu tất cả những gì mang mùi máu gia đình.

Kẻ nổi loạn trong tác phẩm của Linda Lê là thế. Họ cự tuyệt gia đình bằng mọi giá, bởi với họ, gia đình là một căn bệnh hồi trẻ con không chữa chạy cần thận để sau này các di chứng đã phá hư tuổi trẻ của họ. Vậy nên, khi nhận thức rõ điều đó, họ kiên quyết li khai, kiên quyết xa khuất gia đình dù cho có phải rã mục, dù cho có phải tan rữa vì chính lỗi lầm của mình, do chính mình lựa chọn. Trong trường hợp này, nổi loạn

là riêng mình một lối sống, một cõi, không bị chi phối bởi xã hội, gia đình, bởi những người xung quanh như người cậu trong *Vu không* khẳng định về mình và cô cháu gái: “*Nó với tôi, chỉ có nó với tôi là bọt mạng*” [6; tr.144]. Để làm được điều đó, người cậu ấy đã tự chế cho mình một thứ “*vắc-xin*” để bảo vệ tâm hồn. Thế gian hà vào mặt cậu hơi thở tanh hôi, cậu chẳng hề biết. Thế gian thổi vào tim cậu luồng khí giá băng, nhưng tim cậu đã thành tảng đá nóng hổi, bùng bùng, bất khả xâm phạm. Thế gian bảo cậu cứ sống đi, nhưng cậu “*từ khước sống, tiếp tục đi nhà thương điên*” [6; tr.121].

Đôi khi nổi loạn cũng là một cách mà nhân vật của Linda Lê lên án với những khuôn mẫu không còn là khuôn mẫu, muốn phản ứng cái chuẩn mực không còn là chuẩn mực, muốn đối chọi trong sự tự vệ để tồn tại đúng nghĩa như cái cách mà cô gái nhà văn phản ứng để không là bản sao từ người mẹ thực dụng của mình, như cái cách mà người cậu điên dại để không bị chìm vào vùng tối mờ của gia đình: “*cái ánh mờ không gì không bao dung – hận thù, tà dâm, lừa lọc*” [6; tr.174]. Căn nguyên của sự nổi loạn ấy chính là thái độ không bằng lòng với các giá trị hiện tồn trong đời sống, chối bỏ những điều tầm thường, ước vọng vươn tới những thứ mới mẻ, độc đáo, cao cả, chỉ có một, duy nhất. Sự nổi loạn trong trường hợp này đồng nghĩa với mong muốn vươn đến cái đích của khát vọng, không chấp nhận cái đang có để rượt đuổi theo cái cần có, muốn có.

3.6. Nổi loạn – sự giải thoát bằng mọi giá

Nổi loạn cũng là một cách để người ta tìm đến sự giải thoát. Nổi loạn cũng là một khao khát mãnh liệt được sống đúng nghĩa, được là mình trọn vẹn. Nhân vật Thầy Tu của tiểu thuyết *Vu không* mãi mãi chỉ là “một người trốn chạy chính bóng ma của mình” trong quá khứ, trốn chạy người phụ nữ có đôi mắt to, đen đã cho ông hạnh phúc làm cha khi vợ ông không thể sinh con, trốn chạy niềm khao khát tình phụ tử luôn thường trực khi “*tự cảm mình đi nhìn chòng chọc lũ trẻ trong các công viên để mong nhận ra con tôi*”.

Vậy ra, cái cuộc đời từng bị giã nát của người cậu trong *Vu không* kia lại còn có ý nghĩa hơn nhiều so với cuộc đời với vẻ ngoài bình lặng của Thầy Tu. Quãng đời còn lại của Thầy Tu chẳng khác nào như một cửa hàng trưng bày những ân hận, những hối tiếc tái tê vì những điều không dám làm trong quá khứ. Giờ đây “*con mắt của ông là con mắt người đã coi đời mình không còn nữa*”. Còn cậu, cậu đã có những thời khắc diệu kì khi được sống với mỗi tình bị cho là điên rồ, là nổi loạn của cậu với cô. Khi nổi loạn để yêu nhau họ mới có nhau, mới có sự sống. Cô có được máu huyết, cốt tử khi ở bên cậu. Cậu có được máu huyết, cốt tử khi ở bên cô. Họ như sống trong nhà kính, tựa những bông hoa man rợ coi khinh hết mọi lề luật. Thế nhưng, đôi khi sự nổi loạn bị trả giá rất đắt: mạng sống của mình. Hãy xem cái cách người ta “hành quyết” cô và cậu, những kẻ nổi loạn trong *Vu không*:

“*Tình yêu là cõi tạm, đừng cho nó cơ hội nào... Phải giết chết tình yêu... Bịt hết miệng nào khát khao những lời thề*

nguyên. Quất roi vào gáy những người tình trong vòng tay nhau, bắt họ bước theo phép tắc. Thiêu hủy những chốn vương thân, tẩy sạch hòn đảo hết mọi tình cảm. Tái lập trật tự. Phá nát đất này sao cho tình yêu như tình cậu với cô không còn nơi ẩn trốn”.

Dù biết trước kết cục là như vậy, nhân vật nổi loạn của Linda Lê vẫn sẵn sàng nhào mình xuống, trầm luân trong vực thẳm tối sẫm, đón đau để từ đó mọc thêm đôi cánh phốt xanh tự do chao liệng giữa bầu trời chan đầy ánh sáng. Điều đó lí giải vì sao trong tiểu thuyết *Vu không*, chỉ trong hơn một trang giấy, Linda Lê không dưới ba lần nhắc tới thứ ánh sáng kì diệu ấy khi nói về cái chết của nhân vật nổi loạn: “*máu nàng chứa chan nhuộm chiếc tràng ki một màu đỏ tía. Sau lưng nàng rực sáng ánh một đôi cánh phốt xanh*”, “*Vết thương đỏ máu giương cô, nhưng sau lưng cô rực sáng ánh đôi cánh xanh*”, “*Mấy ngày sau gia đình mới phát hiện xác người treo cổ... Tối như bùng, ngoại trừ một ánh sáng phốt xanh không ai hiểu từ đâu đến*”.

Thế đấy, người ta vẫn chấp nhận bị trả giá để được giải thoát, để được là chính mình. Hết cô rồi đến cậu đã lần lượt bị đem ra “hành quyết” theo một cách riêng dành cho những kẻ không tuân phục, giờ người ta lại tiếp tục trừng phạt kẻ theo chân cô cậu làm trái với lề luật gia đình: “*Họ không làm gì được tôi nữa, nhưng con bé, nó có thể mất mạng, nếu không phải mất trí*”. Cuộc đời vốn dĩ oái oăm, xu hướng chung của sự giả trá là nâng mình cao hơn giá trị thực của nó. Thế nên, cô gái ấy luôn tự xiềng xích

mình, tự quản thúc mình và sẵn sàng nhận chịu mọi hậu quả để mong thoát khỏi nó vì ngay đến mẹ cô cũng là “*hiện thân của cuộc đời, cuộc đời dưới dạng ghê tởm nhất. Cuộc đời ích kỉ, cay độc, cuộc đời với hết mọi tà dâm, cuộc đời chỉ vị đồng tiền, cuộc đời thú vật, cuộc đời từng phục trước kẻ mạnh, cuộc đời bạo tàn với kẻ yếu*”.

Do vậy, nổi loạn có sức mạnh ghê gớm. Frédéric Nietzsche khi xưa đã ngạo nghễ tuyên chiến với đời: “*Cái gì không giết được tôi làm tôi mạnh thêm*” [9; tr.753]. Ông còn thú nhận: “*Tôi không phải là một con người, tôi là một thùng thuốc nổ*”. Nhân vật của Linda Lê cũng thế, như một ngọn núi lửa sau bao nhiêu thời gian ủ kín, kìm giữ giờ đây bùng phát, vọt trào không gì ngăn nổi. Với khao khát thoát ra khỏi những thân phận bị trói buộc và bị đè nén, nhân vật của cô phản ứng lại thế giới bằng quan niệm và thái độ sống mang tính phản kháng mạnh mẽ. Khi nói về cô cháu gái, người cậu điên hả hê, bởi: “*Có lẽ họ không thắng được nó... Nó đã tự vệ trước nguy cơ điên bằng cách phân thân. Nó đã muốn thành xa lạ với gia đình, rồi với đất nước, với tiếng mẹ đẻ, sau cùng với chính mình*”.

Người con gái trong truyện ngắn *Tiếng ngoài hình* từng sẵn sàng làm tất cả cho tình yêu đối với người đàn ông cô tôn thờ, ngưỡng vọng tới mức quên mình, giờ đây bỗng nổi loạn, bất phục tùng. Cô quyết không tiếp tục vá víu mãi vào các giấc mơ rách nát vì thực tế, không mãi tự biện minh, tự làm dịu nỗi đói khát yêu thương trong mình nữa. Cô ra đi, tự mình

vượt thoát cho dù trái tim có rỉ máu vì đôn đau và cũng vì cô đã tự nhắc mình: “*Giữa hư vô và khổ não, tôi chọn khổ não*” [3; tr.219].

4. Kết luận

Như vậy, có thể nói rằng, những kẻ nổi loạn trong tác phẩm của Linda Lê làm người ta nghĩ đến đồng tro mà bên dưới âm i một ngọn lửa, chỉ cần đưa tay lửa sẽ bùng lên. Nổi loạn không phải lúc nào cũng giúp con người tìm đến với con đường mình muốn đến, nhưng nó có thể giúp con người đứng dậy để tiếp tục một hành trình mới với cái nhìn minh triết và chân xác hơn, dẫu biết rằng đó chẳng phải là sự minh triết và chân xác cuối cùng. Nó có thể bị trả giá bởi nhiều thứ, không ngoại trừ cái chết, nhưng dù sao đi nữa, điều sau cuối mà nó để lại vẫn là một sự thức tỉnh đầy tính nhân văn, sự thức tỉnh khơi dậy một sức mạnh để bắt đầu một chặng đường mới. Nhân vật nổi loạn trong tác phẩm của Linda Lê cũng giống như nhà văn Linda Lê: sẽ không con đường nào kết thúc, không câu hỏi nào dò thấu vực thẳm của trái tim họ. Chỉ có những khao khát kiếm tìm, chỉ có những ước vọng đổi thay, hướng tới những điều tốt đẹp và chân thành.

Nhân vật của Linda Lê nổi loạn như để minh chứng cho một sự thật: Không có gì là toàn màu hồng cả, không có gì là hoàn toàn tốt đẹp cả. Những hình thức bên ngoài của các giá trị, chức vị, quyền lực, tiền bạc, của cải vật chất không có giá trị đối với họ. Không bao giờ người đọc có thể dự kiến được hành vi của họ. Họ không quan tâm hiểu biết cuộc đời và tìm mọi cách để chiến thắng nó; họ muốn

mình trần trụi khi tiếp xúc với đời bằng tất cả vẻ thô nhám của nó và cảm nhận nó như một sự ngậy ngất của tồn tại thành thực nhất. Vì vậy, có thể nói rằng hành động nổi loạn của các nhân vật trong tác phẩm của Linda Lê cũng chính là hành động chiến đấu vì sự thật tốt cùng, vì cái tôi nhân đạo sâu sắc và đúng nghĩa. Trong mắt của Linda Lê, con người nổi loạn là một dấu chỉ của đời sống tinh thần, là hệ quả tất yếu của xã hội thực tại, hay nói cách khác, chính thực tại xã hội đã làm nảy sinh những con người nổi loạn. Thế nhưng, trong cái thực tại đong đầy cái ác, vẫn thấy lấp lánh đâu đó hình ảnh những nơi có thể thanh tẩy tâm hồn. Ở đây, người ta nhận ra những con người dù bị đẩy đến tận cùng của bất hạnh, khổ nhục, bế tắc, vẫn khao khát truy cầu cho được một chỗ trú ngụ bình yên – cả trong tâm hồn và cả nơi thể xác. Ở đây con

người mới thực sự được cứu vớt ra khỏi vực thẳm tối đen của cái chết tinh thần đáng sợ.

“Con rắn không thể lột xác sẽ chết. Cùng vậy, những trí tuệ bị cản trở thay đổi ý kiến: không còn là trí tuệ nữa” [9; tr.695]. Khi xây dựng nhân vật nổi loạn, phải chăng nhà văn Linda Lê cũng muốn lột xác, muốn kháng cự, muốn vượt thoát khỏi những ràng buộc, quy chuẩn trong đời sống hiện tồn. Ở đó, các nhân vật của cô tự do vùng vẫy, quẫy đạp, tự do lựa chọn những thái độ, quan niệm sống khác nhau, đồng thời thể hiện sự đối đầu, đối kháng với những quan niệm thông thường của số đông. Tất cả chỉ để khám phá đến tận cùng cái tôi của họ, chỉ để nắm giữ những ngõ ngách sâu thẳm trong mỗi một con người. Ấu đó cũng là một khát vọng chân chính, một nhu cầu mang đậm tính nhân văn.

¹ Kinh nghiệm tha nhân ở đây được sử dụng với nghĩa là: hiểu về người khác.

² Louis de Bonald (1806), “La littérature est l’expression de la Société”, *Tạp chí Mercure de France*.

³ Linda Lê sinh năm 1963 tại Đà Lạt, cha là người Việt, mẹ là người Pháp. Năm 1977, Lê cùng mẹ và các chị em sang định cư tại Pháp còn người cha ở lại Việt Nam. Sự chia lìa này là nỗi đau khổ khôn nguôi cho cô. Linda Lê thành danh năm 1992 với tập truyện *Les Évangiles du crime* (Phúc âm tội ác). Từ đây các tác phẩm của cô luôn được đón nhận nồng nhiệt và được dịch sang nhiều thứ tiếng, tiêu biểu là: *Calomnies* (*Vụ không*, 1993), *Les Trois Parques* (*Ba nữ thần số mệnh*, 1997), *Voix* (*Tiếng nói*, 1998), *Lettre morte* (*Thư chết*, 1999), *Autres jeux avec le feu* (*Lại chơi với lửa*, 2002), *Lame de fond* (*Sóng ngầm*, 2012) v.v... Linda Lê còn là nhà phê bình văn học và viết bài tựa giới thiệu tác phẩm. Cô đã đạt được nhiều giải thưởng như: giải *Vocation* (1990), giải *Renaissance de la Nouvelle* (1993) giải *Fénéon* (1997) giải *Wepler* (2010), giải *Cioran* (2010), giải *Renaudot* (2011).

⁴ Paul Claudel (1948), *Positions et propositions*, vol 2, p.p.11, Gallimard.

⁵ Trích theo Nguyễn Văn Dân (1999), *Nghiên cứu văn học Lí luận và ứng dụng*, Nxb Giáo dục, tr. 234 [phần chú thích của Nguyễn Văn Dân: trích theo *Từ điển Mĩ học đại cương*, Nxb Chính trị, Bucarét, 1972, tr.13, (bản tiếng Rumani)].

⁶ Trích theo Liễu Trương (2007), *Tiếp cận văn học Pháp*, Nxb Văn học, tr.105.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Catherine Argand (1999), “Linda Lê: Khúc điệu ca: *Thư chết*”, *Tạp chí Lire*, Pháp, Ninh chuyên ngữ.
2. Dostoevski (2001), *Anh em nhà Karamazov*, Phạm Mạnh Hùng dịch, Nxb Văn học, TPHCM.
3. Trương Đăng Dung (1998), “Thế giới nghệ thuật của Franz Kafka”, *Tạp chí Văn học*, (1), tr.59-65.
4. Nguyễn Văn Dân (1999), *Nghiên cứu văn học - Lí luận và ứng dụng*, Nxb Giáo dục
5. Linda Lê (2005), *Voix (Tiếng nói)*, Nguyễn Đăng Thường dịch, Nxb Văn học.
6. Linda Lê (2009), *Calomnies (Vu khống)*, Nguyễn Khánh Long dịch, Nxb Văn học.
7. Linda Lê (2010), *Autres jeux avec le feu (Lại chơi với lửa)*, Nguyễn Khánh Long dịch, Nxb Văn học.
8. Liễu Trương (2007), *Tiếp cận văn học Pháp*, Nxb Văn học.
9. Stephan Zweig (1999), *Dấu ấn những nền văn minh: Những giờ rực sáng của nhân loại* (Tiểu luận và bút kí chân dung), Phùng Đệ, Lê Thi, Trần Nam Lương dịch, Nxb Văn hóa Thông tin.

(Ngày Tòa soạn nhận được bài: 03-10-2013; ngày phản biện đánh giá: 19-10-2013;
ngày chấp nhận đăng: 21-11-2013)